

5. Бойко О. І. Територіальна цифрова нерівність як чинник соціального виключення населення. Український соціологічний журнал. 2020. № 1–2. С. 67–74.

6. Державна служба статистики України. Інформаційно-комунікаційні технології в Україні 2022: статистичний звіт. Київ, 2023. 84 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-615-0-9>

КРИТИЧНИЙ РАЦІОНАЛІЗМ ЩОДО СОЦІОЛОГІЧНИХ ПАРАДИГМ: КРИТИКА АБО КОНСЕНСУС

Меньшов Андрій Олегович

*студент I курсу магістратури факультету психології,
політології та соціології*

*Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Головна ідея теорії К. Поппера, яка отримала назву «критичний раціоналізм» полягає у пріоритетності критики та фальсифікації (доведення можливості спростування) над консенсусом наукової спільноти (на чому наполягав Т. Кун) у наукових парадигмах. Визнання певної парадигми «прийнятною» та навіть «мейнстримною» обґрунтовується у науці не через домовленість більшості вчених, а завдяки тому, що, незважаючи на критику, парадигма залишається актуальною для дослідження соціальних феноменів.

Слід безумовно погодитись із тим, що «...наука не передбачає остаточної відповіді на будь-яке питання, а задовольняється спробами *спростувати* твердження. Як стверджують попперіанці, наука – це невблаганна машина для розвінчання неправди... Поппер писав, що процес науки полягав у висуванні гіпотез та наступних спробах їх спростувати... в цьому полягає велика різниця між наукою та псевдонаукою: остання намагається захистити себе від спростування через довільні зміни своїх теорій. А наука – це все або нічого, зроби або помри» [1].

Замість верифікації наукових парадигм критичний раціоналізм запропонував фальсифікацію: у науці використовуються лише ті парадигми, які можуть бути перевірені та спростовані. Відповідно, головне завдання представника наукового поля – висувати сміливі гіпотези у публічний простір для критики та подальшого спростування.

Саме так відбувається еволюція наукових парадигм. Погодимось із наступним визначенням: «Парадигма – це загальне світобачення, поділяючи яке, розмежовані на початкових етапах дослідження, вчені утворюють згуртовану групу – наукову співдружність. На думку американського соціолога Дж. Рітцера, існує п'ять основних парадигм – початкових концептуальних схем, пояснювальних моделей, на які спираються різні концепції. Вони відрізняються залежно від того, як автори тлумачать соціальну реальність [2].

Натомість, відповідно до критичного раціоналізму типологія, у якій визначено п'ять соціологічних парадигм, не є і не може бути єдиною.

Серед соціологічних парадигм виокремлюють також чотири (Р. Коллінз) основні традиції: конфліктну, раціональну, традицію солідарності (Е. Дюркгейма), мікроінтеракціоністську традицію.

А. Согорін виокремлює дванадцять парадигм: структурний функціоналізм (Т. Парсонс, Р. Мертон), історичний матеріалізм (К. Маркс, Ф. Енгельс), критична теорія (М. Хоркхаймер, Г. Маркузе, Т. Адорно), теорія соціального обміну (Дж. Хоманс, П. Блау), теорія раціонального вибору (Дж. Коулмен), символічний інтеракціонізм (Г. Блумер, І. Гоффман), феноменологічна соціологія та етнометодологія (П. Бергер, Т. Лукман, Г. Гарфінкель), теорія комунікативної дії (Ю. Хабермас), теорії структуризації (Е. Гідденс), конструктивістський структуралізм (П. Бурдьє), теорія самореферентних соціальних систем (Н. Луман), постмодерністська соціальна теорія (М. Фуко, Ж. Бодрійяр) [2]. В. Чекалюк зауважує, що окремі парадигми визначають не лише загальну соціологію, а й характеризують галузеві соціології. Наприклад, парадигми соціології масових комунікацій.

Солідаризуємось із тим, що «парадигми соціології масових комунікацій виступають як комплексний інструмент аналізу процесів, що визначають формування державного іміджу. Вони охоплюють широкий спектр теоретичних концепцій і методологічних підходів, починаючи від класичних

моделей адженда-сетінгу та фреймінгу і закінчуючи сучасними інструментами цифрової аналітики та штучного інтелекту. Наукове осмислення цих парадигм дозволяє зрозуміти минулі тенденції, й прогнозувати майбутній розвиток інформаційного простору, що набуває особливої актуальності у періоди кризових явищ» [3].

Критичний раціоналізм визначив одне із головних питань розвитку наукового знання. Йдеться про моральну відповідальність у відносинах між наукою та політикою, науковцями та владою. З одного боку, критичний раціоналізм пропонує модель, де науковець зосереджується на пошуку істини, критиці наявних наукових парадигм та наукових новаціях. З іншого боку, теорія фальсифікації нібито звільняє науковця

від моральної відповідальності через увагу до істини, а не до морального вибору.

Три аргументи щодо наявності політичної складової у критичному раціоналізмі (підйому неолібералізму завдяки теорії К. Поппера) наводить Ш. Слей.

По-перше, вільна критика можлива лише у ліберальному суспільстві. Погодимось: «Справжні вчені, в попперівському розумінні, відмовлялися від будь-якої політики, заперечували існування всякої істини. Вони не намагалися пізнати атом, а тим паче – виграти війни. Вони просто намагалися спростувати твердження. Натомість наука була особливим прикладом загальних ліберальних цінностей, які можна плекати лише за відсутності тиранії» [1].

По-друге, у критичному раціоналізмі наука інтерпретується за аналогією із доктриною «вільного ринку». Наука – це вільний ринок ідей. «Аналогія між наукою та відкритим ринком суттєво змінює наше розуміння діяльності вчених. Уявлення про те, що наукові теорії розробляють в умовах відкритої конкуренції, не враховує той факт, що дослідницькі амбіції та вибір фінансування визначають як велика, так і мала політика. Існує причина, чому більший науковий прогрес був досягнутий у винайденні ліків проти хвороб багатих, ніж у лікуванні бідних» [1].

По-третє, конкуренція та критика як головний принцип у діяльності науковця руйнують довіру як всередині наукової спільноти, так і до усіх науковців з боку суспільства. «Уявлення про те, що наука означає фальсифікацію, завдало великої шкоди не тільки науці, але й добробуту людства. Воно нормалізувало недовіру як основну умову створення знань, одночасно встановивши недосяжні та нереалістичні стандарти заняття наукою» [1].

Відтак, у процесі формування та змін наукових парадигм визначено два підходи: критика та фальсифікація наукового знання (К. Поппер) та консенсус наукової спільноти (Т. Кун). Щодо критичного раціоналізму, то його перевагами є наголос на функції критики та спростування наукових тверджень, пошуку кращого аргументу. Водночас, на думку деяких дослідників, критичний раціоналізм оминає проблему моральної відповідальності вченого, а його застосування призводить до руйнування довіри всередині наукової спільноти.

Література:

1. Слей Ш. Як теорія фальсифікації Карла Поппера сприяла підйому неолібералізму. *Спільне*. 23 березня 2021 року. URL: <https://commons.com.ua/uk/yak-teoriya-falsifikaciyi-karla-poppera-spriyala-pidjomu-neoliberalizmu/>

2. Согорін А. А. Соціологічні парадигми реклами та рекламного впливу. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2015, Вип. 67–68. С. 29–37. URL: <https://soctech-journal.kpu.zp.ua/archive/2015/67-68/5.pdf>

3. Чекалюк В. В. Парадигми соціології масових комунікацій у формуванні державного іміджу. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2025. № 52. С. 197–202. URL: https://apfs.nuoua.od.ua/archive/52_2025/34.pdf

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-615-0-10>

ЗМІНА ФОРМ СОЦІАЛЬНИХ ЗВ'ЯЗКІВ У МОЛОДІЖНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ПІД ВПЛИВОМ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ

Оставненко Олександра Олександрівна

*студентка III курсу факультету психології, політології та соціології
Національний університет «Одеська юридична академія»
м. Одеса, Україна*

Формат комунікації, побудови і підтримки соціальних зв'язків дещо видозмінився під впливом соціальних мереж. Особливо це простежується в молодіжному середовищі, представленому поколінням Z (народжені з 1995 по 2010 рік), класифікацію якого пов'язують із розвитком цифрових технологій та поширенням Інтернету. У зв'язку з цим дане покоління часто визначають «цифровим корінним народом». Поколінню часто характерна цифрова залежність, котру обумовлює інша назва – «завжди клікаюче покоління» [1, с. 3]. Саме тому ця вікова когорта є доцільною для аналізу процесів трансформації форм соціальних зв'язків. У межах покоління Z такі зміни проявляються найбільш виразно, а їх дослідження також дає змогу здійснити порівняння з представниками попереднього покоління – міленіалами (покоління Y, народжені з 1980 по 1994), з метою зіставлення різних форматів комунікації, та виявлення труднощів, що виникають.

За результатами дослідження, проведеного компаніями Millennial Branding та Randstad, представники покоління Z у меншій мірі орієнтуються на гроші порівняно з поколінням Y [3]. Крім того, у дослідженні Т. Френсіс та Ф. Хофель зазначається, що близько 66 % представників покоління Z утворюють соціальні спільноти навколо спільних інтересів і проблем, не керуючись соціально-економічним статусом чи освітою, таким чином уникаючи стигматизації [7].